

Журба С.С.

*кандидат педагогічних наук, доцент
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

«ЕНЕЇДА» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО ЯК ТВІР-FANFICTION

Стаття присвячена дослідженню fanfiction як виду сучасної літературної творчості, літературної аномалії. Вказано, що твори фанфікшену є самостійними текстами хоча мають вторинний характер. Зроблено спробу осмислити «Енеїду» І. Котляревського як один з перших творів fanfiction в українській літературі.

Ключові слова: *фанфікшен, канон, літературна аномалія, інтерпретація, «код впізнаваності».*

Статья посвящена исследованию fanfiction как вида современного литературного творчества, литературной аномалии. Указано, что произведения фанфикшену являются самостоятельными текстами, однако имеют вторичный характер. Сделана попытка осмыслить «Энеиду» И. Котляревского как одного из первых произведений fanfiction в украинской литературе.

Ключевые слова: *фанфикшен, канон, литературная аномалия, интерпретация, «код узнаваемости».*

The article is devoted to research of fanfiction as a kind of modern literary works, literary anomaly. Indicated that works of fanfiction are independent texts but they have a derivative character. An attempt to understand the «Aeneid» by Kotlyarevskyi as one of the first works of fanfiction in Ukrainian literature is made.

Keywords: *fanfiction, canon, literary anomaly, interpretation, «recognition code».*

Фанфікшн – літературна творчість прихильників популярної культури – є величезним пластом сучасної субкультури фанатства.

Кількість текстів визначити майже не можливо, у зв'язку з тим, що вони з'являються у мережі Інтернет на відповідних сайтах майже щоденно. Найбільший світовий портал www.fanfiction.net нараховує мільйони текстів, які належать різним фантомам і написані різними мовами.

У сучасному йому вигляді фанфікшен почав оформлюватися у 60-х роках ХХ століття. Саме тоді визначилася паратекстуальна складова фанпрози, а також система жанрів, яку сучасний автор-фікрайтер приймає апріорі. Фанфікшен став значним, але не основним елементом фанатської субкультури. Літературні дослідження гармонічно доповнюють інші аспекти фанатських практик, таких як конвенти, видання власних журналів, розробка сайтів, створення графічної та відеопродукції, присвяченій улюбленому твору, мистецька постановка творів тощо. Літературні практики фанатів мають подвійне значення: з одного боку – кожен твір, що виник у фантомі має свого автора, а з іншого боку – самотійність авторства умовна, адже автор-фікрайтер не створював свого власного твору, а користувався уже відомим літературним текстом. Власне це дало підстави літературознавцям говорити про фанфікшен як про літературний феномен, а не як про літературу. На думку С. Попової, *«поява фан-фікшен насамперед пов'язана із зростанням популярності творів, що відносяться до жанру фентезі, одним з основоположників якого можна вважати Дж. Р. Р. Толкіна»* [Попова 2009 : 3].

Фанфіком вважають твір, породжений зацікавленістю автора певним каноном, *«довільний твір на основі оригіналу (як правило, літературного або кінематографічного), який використовує ідеї сюжету та персонажів. Фанфік може з'явитися у вигляді продовження оригінального твору, його передісторії, пародії на нього, поєднання кількох оригіналів в одне ціле»* [Кузьміна 2008].

Феномен фанфікшена привернув увагу багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, проте досі не став об'єктом комплексного вивчення ані в українському, ані в закордонному літературознавстві. Наукові розвідки присвячені переважно розгляду подібної творчості в контексті поширення молодіжних субкультур (F. Carruthers, P. Viires, K. Hellekson

and K. Busse) або ж літературного аспекту фанатської творчості: Д. Березіна (аналіз фанфікшена як одного з явищ мережевої літератури), Л. Горалік (фанфік як складова маскультури та мас-медіа), І. Кузьміна (дефініції явища фанфікшну), О. Ніколенко (фанфікшен як явище літератури, культури і сучасної методики), С. Попова (лінгвостилістика фанфіків), К. Прасолова (літературний феномен фанфікшн кінця ХХ – початку ХХІ століття). Хоча вітчизняні науковці й звертаються до проблеми літературного фанфікшена, окреслили його основні жанрові категорії та види, проте на сьогодні ще немає цілісного дослідження цього феномену. У нашій розвідці ми робимо спробу дослідження «Енеїди» Івана Котляревського як твору fanfiction.

У інтернет-енциклопедії Вікіпедія подано таке визначення фанфіка: *«Фанфік – оригінальна авторська переробка або вигадання за мотивами популярних оригінальних літературних творів, творів кіномистецтва (кінофільмів, телесеріалів, аніме і т. п.), коміксів (у тому числі – манги), а також комп'ютерних ігор і так далі. Авторами подібних вигадвань – фікрайтерами (англ. Fic-writer), – як правило, стають прихильники оригінальних творів. Зазвичай фанфіки створюються на некомерційній основі (для читання іншими прихильниками). Поняття взято від англ. Fan fiction, (Fan-fiction) – фан-література, фан-проза. Зустрічаються також терміни «фен фікш(е)н», «фен-фікш(е)н», «фанфікшн», «фенфік», «ФФ» або просто «фік» [Фанфик].*

Фанфік, або фенфік (від англ.fan – шанувальник і fiction – художня література), – текст, у якому використано ідеї, сюжет або (та) персонажі оригінального твору (здебільшого літературного або кінематографічного). На думку сучасної російської дослідниці Ксенії Прасолової, фанфікшен є емоційним та інтерпретативним відгуком читача на масову продукцію. Це література апропріації, при якій особистісне (авторський текст) стає масовим (читач бере на себе роль творця або інтерпретатора) [Прасолова 2009 : 4].

Вітчизняна дослідниця феномену фанфікшена, Д. Березіна, підсумовуючи найпоширеніші визначення цього терміну, дані російськими та зарубіжними дослідниками, зазначає, що *«фанфікшен – літературний твір, створений непрофесійним (як правило) літератором, такий, що не претендує на комерційну публікацію та породжений прихильністю автора до іншого твору і бажанням розвинути його сюжетну та фабульну лінії, побачивши героїв у наново генерованих ним, автором, ситуаціях»* [Березіна 2009 : 9].

Крім того, фанфікшен вважають методом, яким споживач культури взаємодіє з медіа-простором. Як зазначає перекладач і психолог Ліно́р Горалик в своїй статті «Звідки з'явилися Малфо і Фенфік...»: *«Інтерпретуючи наново події, директивно задані зі сторінок або екрану, ми отримуємо певний контроль над отриманим меседжем, персоналізуючи його, роблячи більш придатним особисто для себе»* [Горалик 2003 : 47]. Дослідниця підкреслює, що фанфікшен споріднений з традиційними деривативними кінематографічними та літературними жанрами – пародією, рімейком, сіквелом і чітка грань між цими жанрами відсутня. Розробляючи той чи інший канон фанфікери створюють альтернативну ситуацію, вводять нового героя для розвитку власної ідеї, вибудовують новий міфологічний «всесвіт» [Горалик 2003 : 48].

Критики відзначають вторинний характер текстів фанфікшен, а також їх функціонування в мережі Інтернет в якості окремих елементів гіпертексту. У той же час кожен текст окремо є самостійним і закінченим і, будучи переведений на «паперовий носій», здатний існувати в якості самостійного тексту, зберігаючи свій вторинний характер. Фанфікшен як літературний твір розміщується в Інтернеті, є новою формою створення і способом існування вторинних текстів.

Фанфікшен є феноменом масової культури, що набув особливої популярності на межі ХХ – ХХІ століть. Хоча існує точка зору, що даний феномен виник набагато раніше, адже з самого початку існування літератури одні і ті самі сюжети і герої розроблялися декількома авторами, і досить часто читачі/письменники створювали продовження творів інших

авторів. Наприклад, у тридцяті роки ХХ століття в Англії автори «Літературного товариства Шерлока Холмса» створювали оповідання і повісті про героїв творів Артура Конан-Дойла. На думку Лілії Телішевської, багато визнаних літературних творів мають спільне з фанфікшеном: продовження повісті Льюїса Керолла «Аліса в країні чудес» – «Автоматична Аліса» Джеффа Нуна, героїня якого потрапляє в майбутнє; казкова повість Олександра Волкова «Чарівник смарагдового міста», яка є переспівом казки Френка Баумана «Чарівник із країни Оз»; придумані членами «Літературного товариства Шерлока Холмса» оповідання про детектива; створені професійними письменниками за згодою авторів книжки «Світи братів Стругацьких»; неофіційні продовження «Гаррі Поттера» («Таня Гроттер» Дмитра Ємеця, «Порри Гаттер» Андрія Жвалевського та Ігоря Митька)» [Телішевська 2013 : 26].

Автори творів фанфікшн іноді повністю слідує канону, не порушуючи ні хронологічних, ні сюжетних зв'язків, ні основних характеристик персонажів. Якщо вони розвивають розповідь протослова далі, вводять нових героїв, наприклад, то роблять це дуже обережно. Автори таких фанфіків постачають свої твори детальними поясненнями, складають генеалогічні дерева, подібно до того, як це робив Дж. Р. Р. Толкін. Зберігаючи хронологічні межі твору-попередника, його сюжет, персонажів, автори фанфіків прагнуть наблизитися до письма протослова і зберегти т.зв. «код впізнаваності». Саме такими є переробки «Енеїди» у світових літературах. Пародії на Вергілієву «Енеїду» вийшли у Франції, Італії, Німеччині, Росії. Зокрема, переробку, або радше переписування, відомого твору давньоримського митця зробили – німець А. Блюмауер (просвітницька сатира на церковну релігійність); росіяни М. Осипов і А. Котельницький, дотримуючись травестійного плану австрійця, ще раз «вивернули» Вергілія, цього разу на московський кшталт: «Энейда, вывороченная наизнанку» М. Осиповим, частини 3-4 (1794); А. Котельницьким, частина 6 (1806). В українській літературі переробкою твору давньоримського поета була поема «Енеїда» Івана

Котляревського, яка постала у контексті європейських культур як бурлескно-травестійна переробка однойменної героїчної поеми Вергілія. Скориставшись фабулою «Енеїди» римського митця, український поет змодельював українське життя кінця XVIII – перших десятиліть XIX століть. Тамара Гундорова вказує, що *«переписування «Енеїди» Котляревським не тільки означало буквальне й синхронне «переписування» сюжету Вергілія, хоча український автор і хвалився завершальною синхронізацією кінця травестії і поеми. Переписування також торкалося ряду принципів з ідеологічного боку цитат і місць латинського оригіналу»* [Гундорова 2004 : 23]. «Перелицювання» відбувалося з метою сатиричного змалювання сучасного українському митцеві суспільства. Про це свідчить, наприклад, характеристика персонажів: боги вже не відповідають за долю держави, а змальовані як земні чиновники різного рівня, Еней не троянський ватажок, а «гультипака», який «забув куди його Зевес послав»; троянців автор наділяє рисами запорізьких козаків; священний Рим змальовано як звичайний «городок» тощо. Травестія і є різновид комічного наслідування, тому цей твір можна вважати одним із перших творів fanfiction у вітчизняній літературі. Мовне багатство, звернення до культури, звичаїв, традицій, побуту українців дало можливість письменнику вказати на важливі чинники національної ідентичності. Це відзначив сучасний літературознавець Микола Ткачук: *«у фабулу Вергілієвої епопеї український автор вмістив зовсім новий соціально-побутовий та історико-етнографічний світ, освітлений крізь призму національного світобачення»* [Ткачук 2009 : 170]. Використавши сюжет поеми Вергілія, Котляревський травестував її, наповнив національним змістом і *«створив цілком оригінальну поему, в якій з енциклопедичною широтою і точністю відобразив життя і побут українського народу»* [Ткачук 2009 : 69]. Своєрідність поеми Івана Котляревського як твору факфікшену полягає у тому, що автор, переодягаючи героїв у національні костюми, створив новий твір про український дух.

Твір у дусі «фанфік» може бути чим завгодно до першоджерела – пародією, інтермедією, рімейком, сіквелом тощо. Інтерпретації різних авторів перетинаються, накладаючись один на одного, формуючи у читачів певні образи, які також впливають на сприйняття ними як канонічної, так літератури fanfiction. Багатоаспектність інтерпретацій/варіацій твору римського поета у літературознавстві визначаються терміном «fan-fic», адже вторинний *«текст остаточно втрачає єдиного автора, стаючи натомість породженням «радості та роздратування читача» чи то множинної інтерпретації початкового тексту»* [Дженикс].

В українському мистецтві зроблені спроби екранізувати «Енеїду» І. Котляревського методом мультиплікації (режисер Володимир Дахно), а також сучасні театральні постановки – рок-опера (режисер Сергій Данченко), арт-фольк шоу (режисер Сергій Павлюк). За допомогою надзвичайно цікавих режисерських рішень та образних метафор українському театральному «продукту» вдалося втілити творчий задум митців, надавши «Енеїді» нового дихання, зробивши її напрочуд цікавою, самобутньою виставою. Такі рімейки є жанровими різновидами фанфіків. Художнє втілення образу сучасної України знайшло своє вираження у режисерських постановках твору І. Котляревського – Сергієм Данченком та Сергієм Павлюком.

«Іронічна інтерпретація тексту» (Р. Семків) в «Енеїді» українського митця підважила канони, декларовані в античній міфології, трансформувала як сюжет, образну канву, так і нарацію Вергілієвого твору. Цінність «Енеїди» Івана Петровича Котляревського як твору fanfiction визначається не тільки традиційними критеріями художнього твору, а також ступенем приналежності його до літературного «оригіналу».

БІБЛІОГРАФІЯ

Березіна 2009 – Березіна Д. Ю. Феномен fanfiction: правила гри без правил / Д. Ю. Березіна // Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство. –

Миколаїв : Видання ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – №124. – Випуск 111. – С. 8-13.

Горалик 2003 – Горалик Л. Откуда взялись Малфо и Фэнфик : потребитель масскультуры в диалоге с медиа-контентом / Линор Горалик // Новый мир. – 2003. – № 12. – С. 45-50.

Гундорова 2004 – Гундорова Т. І. Перевернений Рим, або «Енеїда» Котляревського як національний наратив / Тамара Іванівна Гундорова // Наукові праці. Серія: Філологія. Літературознавство. – Миколаїв : Видання ЧДУ ім. Петра Могили, 2004. – Том 29. – Вип. 16. – С. 17-28.

Дженікс – Дженкінс Г. Школа фан-фікшн [Електронний ресурс] / Генрі Дженкінс. – Режим доступу : <http://old.russ.ru/culture/network/20040208-pr.html>

Кузьміна 2008 – Кузьміна І. Фанфікшн: подвійне життя творів мистецтва : [Електронний ресурс] / Ірина Кузьміна // Львівська газета. – 2008. – 19 вересня. – Режим доступу : <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/09/18/34378/>

Попова 2009 – Попова С. Н. Лингвостилистика фанфикшн (на материале англоязычных сайтов, посвященных творчеству ДЖ. Р. Р. Толкина) : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.02.04 – германские языки / С. Н. Попова. – Москва, 2009. – 24 с.

Прасолова 2009 – Прасолова К. А. Фанфикшн : литературный феномен конца XX - начала XXI века (творчество поклонников Дж. К. Ролинг) : автореф. дис. на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.01.03 - литература народов стран зарубежья (западноевропейская и американская) / К. А. Прасолова. – Калининград, 2009. – 24 с.

Телішевська 2013 – Телішевська Л. Фанфіки: форми і методи роботи / Лілія Телішевська // Дивослово. – 2013. – №7-8. – С. 26-27.

Ткачук 2009 – Ткачук М. П. Творчість Івана Котляревського: антропологічний та естетичний дискурси : Монографія / М. П. Ткачук. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 216 с.

Фанфік – Фанфік // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D1%84%D0%B8%D0%BA>